

ФИЛИП ДЮ ФРЕНКАНЕ

/1572/

Роден през 1550 г. в семейство на заможни парижки търговци и манифактуристи, преследвани като привърженици на Реформацията, Филип дю Френ-Кане получава хубаво образование и се оформя като културен и свободомислещ човек. Свързан с хугенотите, той прекарва повече в чужбина, за да избегне насилията на техните противници. Най-напред пребивава в Германия, която го привлича като огнище на протестантизма. После отива в Италия. Там, във Венеция, научава за Вартоломеевата нощ (1572 г.). Изгубил надежда да се върне скоро в отечеството си, се свързва със секретаря на френския посланик в Турция — Франсоа дьо Ноай с намерение да отпътува към Леванта. Скоро след това той се присъединява в Дубровник към посланичеството на Дьо Ноай и поема на път в началото на 1573 г. Френските управляващи среди настояват Дьо Ноай да замине незабавно в турската столица и да направи всичко възможно за сближението на империята с Венеция, за да откъсне адриатическата република от Свещената лига, нанесла паметното поражение на турците при Лепанто (1571 г.). Франсоа дьо Ноай, толерантен, широкомислещ и културен духовник, приема охотно Филип дю Френ-Кане в обкръжението си. В Цариград Дю Френ-Кане прекарва няколко месеца. Завърнал се във Франция, завършва право. Хугенотският крал Анри IV му поверява високи длъжности и важни задачи най-вече с дипломатически мисии в Швейцария, Германия, Англия и Италия и като френски посланик във Венеция (1601—1607 г.). Голямата му кореспонденция, обнародвана след смъртта му, свидетелствува за влиянието му и за значителното място, което заема той в политическия живот на Франция в края на XVI и началото на XVII в.¹

Даровитият дипломат умира твърде рано, след като заема поста комисар по търговията и манифактурата във Франция².

Пътуването в Леванта той описва на италиански език. Ръкописът му е издаден във френски превод едва през 1897 г.³

Посланичеството, с което пътува Филип дю Френ-Кане, тръгва от Дубровник в люта зима през потъналите в сняг

планини на Херцеговина, през Вълчитрън пристига в Качаник⁴ (с. 28—32).

„Пристигнахме този ден в Калканик⁵, хубав кервансарай в началото на равнината, но изоставен заради чумата. Но ние бяхме принудени да отседнем там, защото на повече от 20 мили наоколо нямаше странноприемница. Там тече много хубава речка, която прехвърлихме през каменен мост.⁶

Минахме през стръмни и виещи се пътища, през мрачни долини и гъсти гори. Нашият чауш разгласи, че трябва да вървим предпазливо, с оръжие в ръка, защото този проход обикновено е зает от албанци — убийци и разбойници, които бяха убили пет кадии с цялата им свита. Ние, слава богу, се случихме на чист път. Видяхме древна кула и няколко развалини от дворци, издълбани в планината. Чухме турските стражи, които удряха тъпан с оглед сигурността на керваните.⁷ Оттам излязохме в голяма равнина, в началото на която е разположен, почти скрит от няколко малки хълма Скопия⁸, много голям град, намиращ се според едни в България, но според мен — в Македония⁹, ако се наблюдават древните граници. Този град е наречен Стоби¹⁰, съседен на Микдония. Там тече река, наречена Вардар.

До Скопие видяхме красив водопровод, все още оцелял, който е довеждал вода за града; но сега той не служи [за нищо], защото се изнамери вече използването на подземните канали, много по-удобни, по-сигурни и по-икономични. При влизането в града са останките на стар замък, а вътре в него гръцка черква. Но най-забележителни ни се видяха гробищата, които заемат по-голямо пространство, отколкото целият град и се разстилат до околните планини поради това, че през изминалите години е имало голяма смъртност, а турците никога не погребват на едно място две тела. Този град има обществен часовник, който чува целият град и който отбива часовете по френски маниер. Докаран е от Сегет в Унгария заедно с майстора му, който получава добра заплата; в цяла Турция няма друг обществен часовник, при все че турците обичат часовниците и много държат на тях. В Скопие пребивава румилийският бейлербей, когато не е в Стамбул.¹¹ По това време турците празнуваха големия си байрам с хиляди игри и празненства; ето защо ние останахме там два дни при един дубровнишки благородник.

На 6 февруари пристигнахме в Добрица¹², кервансарай в подножието на няколко хълма, и пътувахме по много лош път. На следната вечер не можахме да намерим вино. Оттам до Серица¹³ пътят е кратък, но досаден; [тя е] на висока планина, обитавана от гърци, без кервансарай. Има голям пазар за яйца. Това място е в България или, както бихме казали, в Долна Мизия.

После в Шеркар¹⁴, като вървахме все покрай планините. Това място е разположено над равнините и е бедно християнско селище. Местните жени, колкото и да са бедни, имат многобройни украшения около главата, изработени от сребро, и носят извънмерно големи обеци; те си закачват на плитките и на врата сребърни пари, аспри, стъкълца, кехлибар и дукати. Колкото повече подобни висулки имат, толкова по-изящни и красиви се смятат. Вярно е, че младите момичета ходят до 10 години с коси, отрязани до ушите, тъй че човек може да ги вземе за момчета. Когато после се оженят, или ги носят дълги, падащи по раменете, или си ги навиват по такъв начин на главата. Българските християни са бръснати и си оставят коси само отзад до раменете, като калугери. Турците пък, напротив, оставят на върха на главата си малък кичур коси, които никога не бръснат.

Мисля, че обичаят [да се носят] обеци, произхожда от България, защото мъже и жени ги носят всякакви, дори съвсем странни.

На 9 февруари, прехвърляйки висока планина по неудобен път, стигнахме в Баньо¹⁵, голяма паланка с хубав кервансарай, плодове в изобилие и бани с топла вода. Водите извира от железни мини и други в съседство. [Той] е разположен в красива равнина, приятна и плодородна. На другия ден извървахме дълъг и кален път, яздейки през планините от сутринта до вечерта. Минахме реката Стровия¹⁶ по много красив каменен мост и видяхме многобройни извори с топла вода. Пристигнахме в Домница или Доблица¹⁷, голяма паланка в много приятен край сред високи студени планини, в които обаче има красиви хълмове и хубави долини, изпълнени с лозя и дървета; там не липсват бълбукащи води и много бистри потоци, които текат тук и там и обгръщат почти целия край. Паланката е изцяло турска, но ние се настанихме другаде, на християнско място, и доста удобно в този край. Красотата на местността бе толкова голяма, че въпреки умората от пътуването, всички изпитани мъки и несгоди тя ни подтикваше да пеем и ни обнови спомена за девойките, които бяхме оставили. Спомени, които бяха почти вледенени, скрити и затворени в гълбините на сърцата ни поради големите студове и дебелите снегове.

Но ние не останахме дълго да пребиваваме там, а още от зори прекосихме на коне красива равнина, после се изкачихме на друга, по-широка от първата, но много заснежена. На билото ѝ попаднахме на Самоков, голям град, където се обработва много добре желязото за котви и други цели.

Така на 12 февруари, пътувайки по пътища, не толкова неудобни, а побелели от сняг, пристигнахме в Баньо¹⁸, голяма паланка в хубава равнина, в подножието на много приятни долини. Там видяхме да потурчват млад мюсюлманин и да

празнуват с публични обреди празника на обрязването му. Всички от групата бяха облечени в особени кожи на диви животни с гола сабя в ръце и големи орлови криле на главата. И след няколко думи, казани от най-едрия между тях всред мегдана и на други публични места, те тичаха едни срещу други с викове и ругатни. Младият мюсюлманин бе сам на кон с друг свой съотечественик и държеше плат в дясната си ръка, като вдигаше пръст, за да покаже, че вярва само в един бог, както е казал Мохамед: „Няма друг бог освен аллах“ — основен принцип на вярата му.

В същност историите показват, че той налага религията си по време, когато всички източни черкви са били разединени поради проклетата арийска секта. Намирайки ги в несъгласие и подпомогнат от адските съвети на един ариански свещеник на име Сергий, той започва да проповядва, че има само един бог, и на тази основа учението му така се разрасна, че до днес вярата му властвува в повече страни, отколкото християнската.

За да се върнем към паланката Баньо, ще кажа, че се нарича така, защото има бани с топла вода. Оттук извира реката Хебрус, наречена Марица по името на една много красива девойка, която се удавила в нея, и се влива в архипелага при Галиполи. Макар че е красива и голяма, небрежността на турците е станала причина да не бъде плавателна. Тъй че в цялата империя има само три реки, по които се движат плавателни съдове: Дунав, Танис¹⁹ и Нил.

На 13 излязохме от тесните и стръмни планински клисури, които дотук бяха причина за безкрайните ни мъки и страхове. Като минахме едно село, наречено Бервен²⁰, навлязохме в голяма равнина, наричана по народному Македония, но която в същност е Тракия. Започнахме да усещаме по-умерен и не-така студен въздух и намерихме една красива страна. Пътувайки така през тази много плодородна равнина, видяхме повече от двеста могилки, не естествени, а направени от човешка ръка. По това познахме, че тук е мястото, където станала битката между Октавиан и Брут, понеже историците казват, че под тези земни издигнатини умрелите били погребани от останалите живи техни приятели и слуги.²¹ И колкото повече мъртви има в една земна издигнатина, толкова по-голяма изглежда тя сега. Има хора, които смятат, че в тази равнина е станала срещата между Помпей и Цезар, но аз мисля, че това е било близо до Филипополи, към морето.

След един дълъг ден преминахме река Хебр, или Марица, по дървен мост и отседнахме в Татар Пазарджик, красив и голям градец, неизказано приятен, където Мехмед паша е изградил разкошна и великолепа обществена баня и до нея кладенец, водата от който се отвежда в банята: тя се изважда с

помощта на големи кожени кофи на кон, посредством колело, което придвижва всичко.

Пристигнахме на следния ден рано във Филипопол, разположен в много красива и приятна местност на четири възвишения, всред обширна равнина на брега на Марица, който преминахме по дървен мост — дълъг повече от 30 свода; край града реката образува красив малък остров, пълен с високи дървета, под които се чуват разнообразните песни на огромен брой птици. Отдалеч този град напомня голям кораб сред спокойно море.

Тогава оцених хубаво този град и разбрах, че Софияно²² много се е заблудил за местоположението му, понеже реката Марица не само мие стените му, но го и пресича почти през половината. А той го поставя на доста голямо разстояние от Марица и почти под сребърния връх или Родопите, от които той отстои на повече от петнадесет кервански дни.

Останките от древни стени показват, че той никога не е бил толкова голям, колкото е сега; обиколката му е най-малко седем мили, но всички къщи са по турски образец — толкова ниски и така неугледни, че просто не можех да повярвам онова, което ни казваше дубровнишкият драгоман, при който отседнахме: а именно че султанът получавал само от Филопопол и от околната област 570 товара акчета (товарът по думите му възлизал на 2000 жълтици).²³ Ако се сметне в подробности, султанът получава годишно само от виното 150 товара аспри; от ориза 190 (а оризът се жъне само през пет години); от железните мини — 70 и от данъци и други такси — 40 товара. И въпреки че това изглежда доста необикновено, аз го чух от човек, много осведомен по турските работи, и ще му вярвам, като се има пред вид, че самата Венеция не плаща помалко на черквата „Св. Марко“. Извън Филибе²⁴ султанът притежава големи конюшни поради хубавите пасища в района.²⁵ На пет мили от града се виждат значителни древни останки и множество естествени бани, много лековити за редица болести. На една от скалите на Филипопол се вижда съвсем естествено нещо като образа на Богородица с Христос на ръце. Православните, които живеят там му се покланят в определени периоди. Останахме там един ден, за да си починем, и оттам отидохме в Қаяникс²⁶, бедно християнско село в красива местност.

На 17 февруари бяхме в Йокбюек²⁷, християнско село в пуста местност сред дървета и големи гори; на следното утро срещнахме по пътя един санджак [бей] с барабани и зурли, които силно ечаха, придружени от доста конници, свирепи облечени, с кожи от вълци и тигри, с влашки калпаци, направени от кожата на същите животни, чиито муцуни им служеха за маски, а на главите — големи орлови крила, разперени за летене.

Пристигнахме на моста Мустафа паша²⁸, изграден с красиви камъни, дълъг 20 свода. По него още веднъж преминахме Хебрус. Отстрани имаше удобен голям кервансарай, изграден целият от много дълги камъни и покрит с олово; той е толкова голям, че в него лесно могат да се настанят около 7000 коня, извън околоръстните галерии за хората; навън пък има и стаи за спане през лятото. Росса²⁹, жената на султан Сюлейман и майка на сегашния Селим, построи на свои средства този хан и една джамия до него; там съществува такъв ред — колкото турци или християни да пристигнат, три дни наред им дават да ядат булгур и четири хляба с парче варено месо. Според някои оттам започва Тракия, сега наречена Романия. И това, което, струва ми се, е за удивление, то е, че извършихме цялото това пътешествие през този сезон без дъжд, сняг или много неприятен вятър; щом стигнахме при моста Мустафа, бяхме застигнати за щастие от дъжда.

Оттам в Андрианопол, втори град в турската империя, голям и търговски, пълен с гърци и евреи, разположен между два хълма, богат и с много изискани вина. Три реки минават оттам: Хебрус, Лим³⁰ и Тунджа, които се събират в града и после се разделят още веднъж; затова пътят е чакълест, подмиван от двете страни от тези реки и почти изцяло е направен във вид на мост по една дължина на по-малко от миля. Тия реки причиняват големи щети в града; малко време преди пристигането ни те бяха залели около 6000 къщи, всички еврейски.

Сегашният султан има тук един сарай, отделен малко от града, и строи там джамия на невероятна цена на един хълм почти всред града. Има хубав безистен, построен със сводове от Али паша, сановник от времето на Сюлейман³¹. Пръв султан Мурад овладя Адринопол и установи там седалището на империята си³². Още се виждат там някои остатъци от кули, стени и древни черкви. Там отлично се съхраняват кордовани и има великолепни майстори на седла, юзди и други такъми в такава степен, че тук са най-хубавите седларски произведения в цяла Турция. Смята се, че Адринопол няма по-малко жители от Истанбул. Квартировахме при Джовани ди Рагуза, който имаше толкова добри мизийски вина, че за да се снабди по-добре, господин посланикът реши да остане там два дни. . .“ (с. 32—46).

„На 23 февруари в Шибабак³³, хубава паланчица, но отвратителен път. На 24 в Бергас³⁴, където без съмнение Мехмед паша изяви цялото си богатство, понеже построи тази голяма паланка на свои средства, на място, което бе почти необитаемо, нездравословно и без гори; той въздигна величествен кервансарай с яхъри за конете и отделни стаи за пътниците; той нареди да докарат дотам водоизточници със сладка вода. Срещу кервансарая разположи красива и величествена джамия, украсена с хубави мраморни колони и с чешма сред двора.

Има и бани за мъже и жени. От друга страна се вижда сараят, малък, но прекрасен, в сред красива градина, в която, след като се изкачат три-четири стъпала, се влиза в коридор или портика, обкръжаваща и обгръщаща целия сарай; горната част на покрива е боядисана в много ярки цветове и има бистри фонтани чак в най-скритите стаи. Има тесни и малки стаи, една до друга, и почти всички турски къщи са построени по този начин. Освен болницата, джамията, сарая и баните има много бараки, покрити с олово. Разходите, направени на това място, са твърде големи и достойни за Мехмед паша. Султанът и султанките, които минават по този път, отседат в този сарай.

Когато сегашният император бил за пръв път там, убил със стрела един от най-любимите си млади прислужници, понеже против заповедта му вдигнал килимите, които Мехмед паша бил разстлал навсякъде. По обичая в този кервансарай дават ядене в течение на три дни и тези разноски са зачислени към доходите от 300 паланки и села.

На 25 февруари пристигнахме в Шиурлик³⁵ — много прелестно място. Отседнахме в странноприемницата, която е много красива и цялата облицована в черен мрамор, с джамия, на чиято фасада са нарисувани латинска, гръцка и турска черква. И там дават за ядене, както в Бургас. Наблизо до това място Баязид се е сражавал със сина си Селим и го обърнал в бягство“ (с. 48—49).

Между описанията на цариградските забележителности представлява интерес описанието на робския пазар:

„В малкия безистен се продават роби от двата пола от всички краища на света. Ония, които искат да си купят от тях, повдигат покривалото, което носят на лицето си, и за да разберат, дали не са боядисани или гримираны, плюят по лицата им; гледат им след това устата, опипвайки и броейки зъбите им, за да видят дали не са изкуствени или развалени, или да не се клатят. После минават на мишците и ръцете, после на краката и бедрата и оттам като опипат чак задницата, проучват най-интимните части. Ако ги намерят здрави, млади и силни във всичките части на тялото им, те се пазарят с господаря им. Клетите, както мъже, тъй и жени, мълчаливо като риби, се оставят да ги мъчат с наведени и угаснали очи...“ (с. 95).

Увод, подбор и превод: Б. Цветкова
Коментар: П. Коледаров и Б. Цветкова

¹ *Lettres et ambassade de Messire Philippe Canaye. . . avec un sommaire de sa vie. . . Paris, 1635—36.*

² Сведенията за живота му вж. в предговора към критичното издание

на пътните му бележки. *Le voyage du Levant de Philippe du Fresne-Canaye. Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIII jusqu'à la fin du XVI s.* ed. H. Hauser. (Paris, 1597), p. VIII сл. Р. Самарџић, пос. съч., с. 49—51; Cl. D. Rouillard, op. cit., p. 218—220.

³ Срв. цит. изд. в бел. 2. Вж. М. Динић, пос. съч., който предава съдържанието на пътните му бележки за пътя между Венеция — Цариград, Р. Самарџић, пос. съч., който дава в превод откъс за пътя между Фоча и Крива паланка (с. 128—131) и нещо във връзка с пребиваването в Цариград (с. 131—132). На бълг. ез. извадки у: Л. И. Попов, Стари пътешествия по Балканския полуостров, Българска сбирка, 9, 1914, с. 584—592.

⁴ Френското посланичество долавя освободителните вълнения на населението в Сърбия във връзка с победата на османските неприятели при Лепанто. На френската общественост става известно, че жителите на Сърбия се разбунтували и не признават ничия власт в очакване на християнска сила, за да извоюват свободата си (срв. *Copie d'une lettre venue de la Sainte Ligue, laquelle raconte comme le grand Turc est reparti de Constantinople pour la rebellion du peuple et en quel estat se trouve son armée: avec autres advertissements particuliers, comme en lisant on pourra entendre.* A Paris, 1572).

⁵ Гр. Качаник, Македония, Югославия, Дю Френ-Кане вероятно е повлиян в транскрипцията му от турското име на Тетово — Калкан Делен.

⁶ Този кервансарай и мостът са били построени със средства на Коджа Синан паша от албански произход, който построил в Качаник крепост, джамия, хан и баня. (Срв. Х. Калеша — М. Мехмедовски, Три вакуфнами на Качаникли Мехмед паша, Скопје, 1958; Р. Самарџић, пос. съч., с. 628, бел. 14 (130).)

⁷ Очевидно това са дервентджиџи, т. е. категория население, натоварено да охранява проходи и уязвими места срещу известни данъчни облекчения. За статута им вж. Б. Цветкова, К вопросу о положении дервентджиџийского населения в болгарских землях в период турецкого господства. Ученые записки Института славяноведения, XX, 1960, с. 196—220; С. Орһоплу, Osmanlı imparatorluğunda Derbend Teşkilâtı, İstanbul, 1967, и др.

⁸ Гр. Скопие, Македония, Югославия.

⁹ Както почти всички образовани хора в Западна Европа, Филип дю Френ-Кане е верен на хуманистичното направление, което отдава предпочитание на античните географски понятия и обозначения. Затова той придава на Македония античната ѝ локализация.

¹⁰ Погрешно смесва Скопие със Стоби, град в антична Пеония, при дн. гара Градско, Македония, Югославия. Бил е средище на римската и византийската провинция Втора Македония и на епископия. Тук пътешественикът има пред вид Скупи, който бил обновен от Юстиниан на мястото на дн. гр. Скопие (срв. Р. Самарџић, пос. съч., с. 628, бел. 14 (130)).

¹¹ Цариград, дн. Истанбул, Турция. Сведението е погрешно. Средище на бейлербейството е София.

¹² С. Добрешани, Кумановско, Македония, Югославия.

¹³ Вер. Страци, Македония, Югославия.

¹⁴ Вер. гр. Крива паланка, Македония, Югославия.

¹⁵ Гр. Кюстендил, в турските документи Илидже (Бълджа), т. е. Баня.

¹⁶ Р. Струма.

¹⁷ Гр. Дупница, дн. Станке Димитров, Благоевградски окръг.

¹⁸ Село Костенец, Софийски окръг.

¹⁹ Река Дон.

²⁰ Някои пътешественици го наричат Вакарита дервенти, вер. с. Долна Василица, Софийски окръг.

²¹ Брут и Касий били разбити напълно в 43 г. пр. н. е. от войските на втория триумвират при Филипи между градовете Драма и Кавала в Беломорнето, Гърция.

²² Никола Софианус, грък от о. Корфу, съставител на карта на древна Елада, включена в атласа на Ортелий, издаден в 1570 г.

²³ По данни от османските архиви в 1526—1528 г. към султанските хасове бил зачислен доход от 1 290 168 акчета от гр. Пловдив от всичко 1 321 891 акчета. Останалите 31 723 акчета били доход на висшия сановник Аяс паша (срв. М. S. Gökbiçgin, *Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti livâlar, şehir ve kasabaları*, *Belleten*, XX, No. 78, p. 247—285).

²⁴ Турското наименование на град Пловдив (срв. В. Свeтkоvа, *Filibe. Encyclopédie de l'Islam, Paris—London*, II, p. 914.).

²⁵ По-късно Евлия Челеби описва по-подробно тези обори (срв. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III, p. 381 сл.).

²⁶ Гр. Димитровград, Хасковски окръг.

²⁷ Хебибчево, дн. Любимец, Хасковски окръг.

²⁸ Гр. Свиленград, Хасковски окръг.

²⁹ Рокселана, съпруга на Сюлейман Великолепни.

³⁰ Р. Арда.

³¹ Покритата чаршия, построена със средства на Али паша (Семиз), потурнак от Херцеговина (М. Süreya, *Sicil-i osmanî*, III, 1311, p. 499).

³² Според последните изследвания Одрин е овладян за пръв път през 1369 г. от тюркменски бейове, несвързани пряко с османската династия — Хаджи Илбеки и Евренос бей. Едва около 1376—1377 г. Мурад е влязал в града (срв. I. Beldiceanu—Steinherr, *La conquête d'Andrinople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes. Travaux et mémoires*, 1, 1965, p. 458).

³³ Баба-Ески, Турция.

³⁴ Люле Бургаз, Турция. Със средствата на великия везир Мехмед Соколович в Люле Бургаз били построени кервансарай, джамия и имарет, които били дело на архитекта Синан (срв. С. Е. Arseven, *L'art turc, Istanbul* 1939).

³⁵ Чорлу, Турция.

